

ТАРКИБИ ЛУҒАТИ ЛАҲҶА ВА ТАШАККУЛИ ОН

Таркиби луғати забони тоҷикӣ, аз ҷумла лаҳҷаву шеваҳои он, маҳсули таърихи гузашта ва имрӯзаи он ба шумор рафта, бо таърихи халқи тоҷик алоқаманд мебошад, зеро ҳар як ҳодисаи таърихию фарҳангӣ, сиёсию иқтисодӣ ва динию мазҳабии халқ, ки ҳамсафари ҳаёти мардум аст, дар таркиби луғат инъикос мешавад. Таркиби луғат оинаи тараққиёти таърихии забон мебошад, чунки дар он ҳам калимаҳои кӯҳна ва ҳам нав, ҳам унсурҳои фаъолу ҳам ғайрифаволро дарёфтани мумкин аст. Ин тағйироту дигаргуниҳои таркиби луғат албатта ба сабабҳои муайяни забонӣ (лингвистӣ) ва ғайризабонӣ (экстралингвистӣ) алоқамандӣ дорад. Олимон сабаби тағйирот ва бойшавии таркиби луғатро ба таври гуногун муайян кардаанд. Аз ҷумла, К.А. Левковская дар бойшавии таркиби луғати забон се сабаби асосиро қайд кардааст: 1) тариқи калимасозӣ, ки бо роҳу воситаҳои мавҷуда сурат мегирад; 2) тариқи дигаршудани маънои калимае, ки дар забон вучуд дорад; 3) тариқи иқтибос (3, с. 68).

Л.С. Пейсиков зимни баррасии роҳҳои асосии рушди таркиби луғавии забони форсӣ баён менамояд, ки «в лингвистике намечается два главнейших аспекта рассмотрения этого развития: социолингвистический и лингвистический» (7, с. 14) ва тадқиқоташро мутобиқи ин табақабандӣ анҷом додааст. Олимони дигар дар ташаккули таркиби луғавии забон тамоми тараққиёти таркиби луғатро ба омилҳои тараққиёти дохилии забон (4), сабабҳои нимлингвистӣ (6), омилҳои дохилию берунии забон (9), қонунҳои дохилӣ ва берунӣ (2) медонанд. Зимни баррасии забони немисӣ М.Д. Степанова роҳҳои тараққиёти таркиби луғавии забони мазкурро дар калимасозӣ, тағйири маънои калимаҳо, иқтибосот ва калимаҳои тақлиди овозӣ мебинад (10, с.41). Е.С. Кубрякова омилҳои дохилию берунии забонро чун омилҳои асосии рушди забон дониста, менависад, ки «к внешним причинам мы относим всю совокупность необычайно разнообразных импульсов, идущих из окружающей языковой среды и связанных прежде всего с особенностями исторического развития общества, переселениями и миграциями, объединением и распадом речевых коллективов, изменением форм общения, прогрессом культуры и техники и т. п. К причинам внутреннего порядка принадлежат различные импульсы, возникающие в связи с целенаправленной тенденцией к усовершенствованию существующей системы языка.... К внутренним причинам мы относим также разнообразные тенденции, направленные на приспособление языкового механизма к физиологическим особенностям человеческого организма, тенденции, обусловленные необходимостью улучшения самого языкового механизма, тенденции, вызванные необходимостью сохранения языка в состоянии коммуникативной пригодности и т.п.» (6, с. 220-221). Ғ. Ҷӯраев перомуни ин

масъала таваққуф намуда, изҳор менамояд, ки «дар инкишофи забон ду омили асосӣ нақши муҳим дорад: дохилӣ ва хоричӣ (берунӣ)» ва ӯ таъсири омили берунӣ (ичтимоъ)-ро ба омили дохилӣ, махсусан, ба таҳаввулоти низоми овозии забон ва меъёрҳои луғавӣ эҳсосшаванда медонад. Ин муҳаққиқ мавҷудияти ду гунаи омили берунӣ (ичтимоӣ): объективӣ (хорич аз иродаи ҷомеа) ва субъективӣ (вобаста ба иродаи ҷомеа)-ро баррасӣ намуда, онҳоро шарҳу эзоҳ медиҳад (12, с. 99-100).

Чи тавре ки мебинем, назари олимони дар табақабандии сабабҳои рушди таркиби луғати забон якранг нест. Вале мо аз ин гуногунандешиву гуногунбаёнӣҳо пайрави таснифоти Е.С. Кубрякова ва олими тоҷик Ғ. Ҷӯраев мебошем, чунки он гуфтаҳо дар ҳар шакл баён шуда бошанд (сотсиолингвистӣ ва лингвистӣ, қонунҳои дохилӣ ва берунӣ ва ғ.) дар ду омили асосӣ-дохилӣ ва берунӣ қарор мегиранд. Яъне чи калимасозӣ ва чи тағйироти маъноӣ калима натиҷаи қонуни дохилӣ ҳисоб шуда, иқтибос ва дигар ҳодисаҳои айниву зехнӣ субъективӣ омили берунӣ буда метавонанд.

Аз ин ҷиҳат дар рушду такомули шеваи ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ ду омили муҳим – берунӣ ва дохилӣ нақши асосӣ доранд. «Далеко не все в развитии таджикской диалектной морфологии может быть объяснено действием внутренних факторов. Многие явления порождены в ней внешними причинами, иноязычным влиянием» (8, с. 129). Ин омилҳо нисбӣ буда, бо ҳам робитаи зич доранд, зеро «деление языковых законов на внешние и внутренние в известной степени условно, поскольку язык, общества и познавательная деятельность людей тесно взаимосвязаны» (2, с. 199). Таъсири омилҳои берунӣ дар ривочу равнақи таркиби луғавӣ аз омилҳои дохилӣ камтар нест.

Тавре ки маълум аст, шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқӣ чун ҷузъи ногуастани шеваҳои забони тоҷикӣ ва яке аз сарчашмаҳои такомули луғати забони тоҷикӣ буда, таърихи дуру дароз доранд ва ба тамоми пасту баландҳои рӯзгор, ки ба сари забони меъёр омадааст, шарик аст. Ҳодисаю воқеаҳои таърихӣ, рушди илму фарҳанг, пешрафти техника, муносибатҳои сиёсӣ, идеологияи ҳоким дар давраҳои мухталиф, тичорат, ҳусни ҳамҷаворӣ ва қаробати ҳешутабории халқҳои гуногун омилҳои асосиеанд, ки ба таркиби луғавии шеваҳои забони тоҷикӣ, махсусан, шеваҳои таҳқиқшаванда таъсир расонидаанд. Омилҳои номбаршуда на танҳо ба шеваҳои забони тоҷикӣ, балки барои ҳамаи забонҳои дунё хос буда, ба дунболашон иқтибосоти зиёдеро меоранд, ки ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти мардум мансубанд. Е.С. Кубрякова барҳақ менависад, ки «ни один язык мира не развивается под стеклянным колпаком. Внешняя среда непрерывно на него воздействует и оставляет довольно ощутимые следы в самых различных его сферах. Давно было подмечено, что при контактировании двух языков один из языков может усвоить некоторые артикуляционные особенности другого языка, оказывающего на него влияние» (6, с. 221).

Намунаи ин шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ, ки бо таъсири забони арабӣ бо мурури замон дар дастгоҳи нутқи намояндагони он тағйироте ба амал омада, ки боиси пайдо шудани овозҳои халқии рӯякии Ғ (ъайн) ва Һ (Ҷ) гаштааст.

Оре, иқтибос гирифтагӣ ноғузир аст, вале ҳазми онҳо моро барои рӯй овардан ба масоили қавонини дохилии забон ҳидоят мекунад. Профессор Ғ.Ҷӯраев доир ба ин масъала дар шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ пажӯҳише анҷом дода, муҳимтарин хусусиёти онҳоро ошкор сохта, аз ҷумла менигорад, ки «азҳудкунии унсурӣ луғавӣ забони дигар, чи тавре ки муҳаққиқон нишон додаанд, чор тараф дорад; 1) азҳудкунии фонетикӣ; 2) графикӣ; 3) грамматикӣ ва 4) лексикӣ» (13, с. 270). Дар ҳақиқат, зимни иқтибосот дар давраҳои гуногуни тараққиёти забон калимаҳои иқтибос мешаванд, ки талаффузи онҳо дар забони иқтибоскунанда душворӣ меорад, зеро баъзе аз овозҳои таркиби калимаҳои иқтибосшуда, барои ҳомилони забони иқтибоскунанда хос нестанд. Ин ҳодиса ба забони тоҷикӣ ва шеваҳои забони тоҷикӣ ҳам марбут аст, зеро аз ҷандин забони дунё иқтибос гирифта, барои ҳазми онҳо вақти зиёдеро сарф кардааст. Ҳазми лексемаҳои барои возеҳу равшан ва бетакаллуф баён кардани калимаҳои мусоидат мекунад, ки соҳибони шеваҳои забони тоҷикӣ ҳам анъанани ниёкони худро барои баёнӣ сода, вале маънии баланд давом медиҳанд ва ин аст, ки иқтибосотро дар доираи қавонини савтиёт ва гуфтори шевагии худ истифода мекунанд. Ба ин масъала дахл намуда Е.С. Кубрякова менигорад, ки «многое здесь зависит от произносительных привычек, усвоенных носителями конкретных языков, и их артикуляционной базы, от особенностей их фонетического строя, типов структуры слога и типичных для данного языка звукоочетаний, характера ударения, мелодики речи и от других факторов» (6, с. 235).

Таърихи забони тоҷикӣ гувоҳ аст, ки ҳамсадоҳои қ (ق) , ь (ع-ъайн), ҳ (ح -ҳои ҳуттӣ), т (ط , ت), с (ص , ث), з (ض , ظ) ва ҷ (ج , تс), ки бо калимаҳои онҳо иқтибос шудаанд, ҳомилони забони тоҷикӣ онҳоро ба савтиёти забони тоҷикӣ мутобиқ кунанд. Талаффузи калимаҳои «эълон, ёлим, ёумр, ҳамд, аҳмад, цирк» ва ғайра барои ҳамаи тоҷикон осон набуд. Ин аст, ки имрӯз калимаҳои, ки ҳарфи ь (айн) доранд, бидуни он ва ҳамсадои ҳ (ҳои ҳуттӣ) ба «ҳои ҳавваз» иваз шуда, ба ҷои «ц» ҳарфҳои «с» ва «тс» истифода мешаванд. Дар талаффузи -عъайн, ح -ҳои ҳуттӣ, т (ط , ت), с (ص , ث), з (ض , ظ) шахсони алоҳида, ки ба омӯзиши забони арабӣ ва масоили динӣ машғуланд, дастгоҳи талаффузашонро мувофиқ кардаанд, вале талаффузи ин ҳарфҳо барои ҳамаи тоҷикон муяссар намешавад. Бо вучуди ин овозҳои -عъайн, ح -ҳои ҳуттӣ ба ҳайати консонантизми лаҳҷаҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ ворид шудаанд, дар сохтани калимаҳои маънифаринӣ фаъоланд ва ба қонунҳои дохилии он муроҷиат кардаанд (11, с.81-83). Ҳарфҳои ت , ط бо «т», ص , ث бо «с», ز , ذ , ض , ظ бо «з»-и тоҷикӣ мутобиқ шуданд. Ин қонун фақат ба забони тоҷикӣ хос нест, зеро «наблюдения над историей развития фонетического строя различных языков мира с достаточной убедительностью свидетельствуют так же о том, что во всех языках существуют относительно трудные для произношения звуки и сочетания звуков, от которых каждый язык стремится по возможности освободиться или превратить их в более легкие для произношения звуки и сочетания звуков» (6, с. 236).

Забонҳои ғайр дар баробари савтиёт ба задаи калимаҳои, сохти грамматикӣ ва луғавӣ ноғузир таъсир мерасонад. «Дар натиҷаи омезиши халқҳои миллатҳо, ҳамзистӣ, шароити дузабонӣ чандзабонӣ (билингвизм) ва ғайра на

фақат дар таркиби луғати забон калимаҳои забони дигар мақом пайдо мекунанд, балки дар ҷойе дар сохтори овозӣ ва ҳатто сарфу наҳви он ҳам тағйирот ба вучуд меояд» (12, с. 100). Дар робита ба зада ҳаминро гуфтан лозим аст, ки вай бештар дар байни аҳолии шаҳрҳо таъсир дорад ва ба шеваҳо камтар роҳ меёбад. Дар мисоли забони тоҷикӣ дидан мумкин аст, ки дар шаҳрҳо намояндагони шеваҳои гуногун, зери таъсири забони русӣ, на танҳо баъзе ҳамсадохое, ки дар забони русӣ нестанд (аз қабилӣ қ, х), балки задаи калимаҳоро дар ҷойи маъмулии худашон мондан наметавонанд ва калимаҳои Ситора, Шаҳноза, Дилоро ва ғайраро, ки зада дар ҳичои охир қарор дорад, дар ҳичои дуҷум талаффуз мекунанд.

«В лингвистической литературе отмечены случаи заимствования средств связи предложений - подчинительных и сочинительных союзов» (6, с. 239). Ба ин маънӣ аз забони арабӣ ба забони тоҷикӣ баъзе унсурҳои грамматикӣ ворид шуда, на танҳо дар забони меъёр, балки дар саросари шеваҳо серистеъмол гаштаанд. Фаъол будани пайвандакҳои пайваस्तкунандаи **ва, аммо, вале, лекин** ва пасванди чамъбандии **от**, ки моли забони арабианд, ҷойи шакку шубҳа надорад. Ҳамчунин, аз забони арабӣ луғоте ворид шудааст, ки ба замми маъноӣ луғавӣ дар ташаккули ҳиссаҳои ғридиҳандаи нутқ мусоидат кардаанд. Аз чумла, пайвандакҳои таркибӣ бо ҷузъҳои арабии **вақт, ҳангом, сурат, модом, мисл, сабаб, ҳол, дарача, тарз, тавр, вучуд, ҳад(д)**; тақвияти пешояндҳои таркибӣ бо ҷузъҳои арабии **назар, нисбат, доим, оид**; ҳиссачаҳо бо ҷузъҳои арабии **фақат, ҳатто, илоҳо, хатман**; нидоҳои **аҳсант, ҳайф, ачаб (ачабо), лаббай, хайрият** ва ғайра гувоҳи раднопазири маънии болоанд.

Таъсири омилҳои берунӣ бо ҳамин ба анҷом намерасад. Дар баъзе забонҳо ва шеваҳо системаи падежҳои забони дигар (ҳолат, эъроб) низ таъсир мерасонад. Бо дарки амиқи ин масъала Е.С. Кубрякова баён менамояд, ки «влияние внешней среды может вызывать заметные сдвиги и в грамматическом строе языка. В области падежной системы оно может появляться в изменении количества падежей, или состава падежной системы, в особенностях значений падежей, моделях их построения, особенностях их исторического развития и т. д.» (6, с. 222).

Ҳарчанд ки дар забони тоҷикӣ падеж (ҳолат) ҳамчун категорияи махсуси грамматикӣ мавҷуд нест, аммо назар ба тадқиқоти К.Б. Исмонов нишонаҳои он бо таъсири забони арабӣ пайдо шудаанд.

Таъсири хусусиёти грамматикӣ забони арабӣ ва русӣ аст, ки дар забони тоҷикӣ ва шеваҳои забони тоҷикӣ калимаҳои марбут ба ҷинси занона бо пасванди **-а** ва **ё -қа** ба вучуд омадаанд. Инро дар калимаҳои Хуршеда, Ситора, Шаҳноза, Шоҳина, комсомолка, активистка ва ғайра дидан мумкин аст.

Шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ дар давоми садсолаҳо бо воқеаю ҳодисаҳои муҳталифи таърихӣ, илмию фарҳангии зиёде дучор шуда, аз таъсири забонҳои дигар бархурдор гардидааст. Ин таъсир дар соҳаҳои муҳталифи таркиби луғавӣ ин шеваҳо эҳсос гардида, имрӯз ҳам он идома дорад. Калимаҳои иқтибосӣ дар ин шеваҳо истифодашаванда гувоҳи онанд, ки ҳомилони он бо халқҳои ғайр муносибатҳои гуногуни ҳаётӣ доштаанд.

Воҳидҳои луғавии иқтибосӣ ба таркиби луғати забон ё шеваи қарзгиранда ворид шуда, ба мурури замон дар фонди асосии он ҷой мегиранд ва дар калимасозию ба вучуд овардани низоми лексикӣ семантикӣ фаъол мегарданд. Тақдири бисёр калимаҳои арабӣ, ки яке аз қабатҳои қадимтарини воҳидҳои луғавии иқтибосӣ дар забони тоҷикӣ ва шеваҳои лаҳчаҳои он ба шумор мераванд, ба ҳамин тарз сурат гирифтааст. Махсусан лаҳча калимаҳои иқтибосии арабиро мувофиқи қоидаву қонунҳои худ қорбасти мекунад. Барои намуна аз «Луғати шеваҳои ҷанубӣ чанд мисол меорем. Воҳиди луғавии **вақт** дар лаҳчаҳои ҷанубӣ бо гунаҳои фонетикӣ **вах** ва **ваҳт** бо ду маънӣ: 1) «вақт, замон» ва 2) «барвақт, бармахал» истифода шуда, асоси ба вучуд омадани пешоянди номии **вахти** (дар ваҳти, дар замони), таркибҳои феълии **вахт шидан** ба маънии «фурсат шудан», **вахт чоқ шидан** ба маънии «хурсанд шудан» ва ғайра шудааст (5, с. 80).

Калимаи **мӯҳтоҷ** бо ду маъноӣ омонимӣ: «эҳтиёҷманд, ниёзманд» ва «як навъ асбоби рӯзгор» ба қайд гирифта шудааст.

Ин намунаҳо аз он гувоҳӣ медиҳанд, ки калимаҳои иқтибосии арабӣ на фақат дар такмили таркиби луғати забони адабӣ, балки дар ташаккули таркиби луғати лаҳча ҳам нақши муҳим доранд.

Ба таркиби луғавии шеваҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ калимаҳои зиёде аз забонҳои дунё ворид шудаанд, ки онҳо барои баровардани эҳтиёҷоти соҳибони шева мусоидат намудаанд. Доду гирифтҳои забонҳо бо ду тарз сурат гирифта метавонанд: 1) робитавӣ; 2) ғайриробитавӣ. Шароити иқтибоси ғайриробитавӣ ба воқеаҳои таърихӣ, кишваркушоӣҳо, интиқоли дину мазҳаб ва муносибатҳои фарҳангӣ вобаста мебошад. Иқтибоси калимаҳои арабӣ ба ҳамин тарз анҷом гирифтааст.

Шароити иқтибоси робитавӣ ба муносибатҳои ҳамсоғию ҳамкорӣ, ҳамзистӣ, ҳешовандию ҳамхунӣ, робитаҳои иқтисодию фарҳангӣ алоқаманд аст.

Аз ин ҷост, ки дар таркиби луғати забони тоҷикӣ, аз ҷумла лаҳчаҳои ҷанубӣ ва ҷануби шарқии он ғайри калимаҳои арабӣ воҳидҳои луғавии забонҳои дигар ҳам дучор меоянд. Ба таркиби луғати шеваҳои забони тоҷикӣ дар баробари ҳазорон вожаҳои арабӣ калимаҳои мансуб ба забони туркӣ-узбекӣ, русӣ ва ба тавассути он калимаҳои байналхалқӣ ворид шудаанд, ки соҳти грамматикӣ сайқалёфтаи шеваҳо онҳоро дар доираи меъёрҳои худ мутеъ карда, барои ниёзҳои худ истифода мебаранд. Ғайр аз ин се забон боз аз забонҳои юнонию лотинӣ, ҳиндӣ, муғулӣ ва ғайра иқтибос шудааст, ки теъдоди калимаҳои камтареро фаро мегиранд ва, асосан, ба забони меъёр хосанд.

Таъсири калимаҳои иқтибосӣ дар ташаккули ҳамаи ҳиссаҳои нутқи шеваҳои забони тоҷикӣ мусоидат кардаанд, ки таҳқиқи алоҳида меҳодад. Дар маҷмӯъ, иқтибоси калимаҳо ҳамчун яке аз омилҳои берунӣ дар баробари калимаҳои аслии тоҷикӣ қадам ниҳода, барои бою рангин шудани таркиби луғавии шеваи ҷанубӣ ва ҷануби шарқии забони тоҷикӣ саҳми бузург доранд.

Пайнавишт:

1. *Исмонов, К.Б. Лексико-грамматические оттенки «и`раба» в таджикском языке / К.Б. Исмонов. - Душанбе: ТНТ, 2013. -21 с.*
2. *Кодухов, В.И. Общее языкознание / В.И. Кодухов. -М.:Высшая школа, 1974. - 303с.*
3. *Левковская, К.А. Словообразование / К.А. Левковская. -М., 1956.-35 с.*
4. *Мартине, А. Основы общей лингвистики //Новое в лингвистике. / А. Мартине. - М.,1969. -С.42-56.*
5. *Маҳмудов, М., Ҷӯраев, Ф. Лугати шеваҳои забони тоҷикӣ / М. Маҳмудов, Ф. Ҷӯраев. -Душанбе: Донши, 1997. -288с.*
6. *Общее языкознание: под ред.: Б. А. Серебrenникова: -М.: Наука, 1970. -603 с.*
7. *Пейсиков, Л.С. Лексикология современного персидского языка / Л.С. Пейсиков. - М.: Изд-во МГУ, 1975. -207 с.*
8. *Расторгуева, В.С. Опыт сравнительного изучения таджикских говоров / В.С. Расторгуева. -М.: Наука,1964. -188 с.*
9. *Серебrenников, Б.А. Об относительной самостоятельности развития системы языка / Б.А. Серебrenников. -М.: Высшая школа, 1967.*
10. *Степанова, М.Д. Словообразование современного немецкого языка / М.Д. Степанова -М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1953. -376 с.*
11. *Ҷӯраев, Ф. Калимаҳои арабӣ дар шеваҳои ҷанубии забони тоҷикӣ. /Материалы III юбилейной конференции молодых учёных Тадж. ССР, посвящённой 100-летию со дня рождения В.И.Ленина / Ф. Ҷӯраев. -Душанбе: Донши, 1970. -С.81-83.*
12. *Ҷӯраев, Ф. Масъалаҳои рушди забон аз нигоҳи Президент / Ф. Ҷӯраев. -Душанбе: Шарқи озод, 2009. -154с.*
13. *Мурватов, Ч. Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ / Ч. Мурватов. -Душанбе: Донши, 1979. -Ҷ.2. -С.3-79.*

Reference Literature

1. *Ismonov K.B. Lexical and Grammatical Shades “u`раба” (case) in Tajik/ K.B. Ismonov. - Dushanbe, 2013. -21pp.*
2. *Kodukhov V.I.General Linguistics. -M.: Higher school, 1974. -303 p.*
3. *Levkovskaya K.A. Word formation.-M., 1956. -35 pp.*
4. *Martine A. Fundamentals of General Linguistics// The new in linguistics. -M., 1969. -42-56pp.*
5. *Mahmudov M. Juraev G. Vernacular Linguistic Dictionary of the Tajik language. - Dushanbe, 1977. - 288 p.*
6. *General Linguistics/ under the editorship of B.A. Serebrennikov. -M., “Science” 1970, 603p.*
7. *Peysikov.L.S. Lexicology of Modern Persian language. -M.: MSU 1975. – 207pp.*
8. *Rastorgyeva V.S. The Experience of Comparative Study of Tajik Vernaculars. -M.: Nauka,1964. -188 p.*
9. *Serebrennikov B.A. On the Relative Independence of the Development of Language. - M.: Higher School,1967.*
10. *Stepanova M.D. The Word-Formation of Modern German. -M.: Foreign literature publishing house, 1953. -376 pp.*

11. Juraev G. *The Arabic Words in the Tajik Southern Vernaculars. Materials of the III. Jubilee conference of young scientists of the Tajik SSR. On the 100-th anniversary of the birth of V.I.Lenin in Dushanbe: Donish 1970, - 81-83pp.*
12. Juraev Gh. *Language development from President's View. –Dushanbe: Freedom of the Orient, 2009. -154pp.*
13. Murvatov Dj. *Southern Vernaculars of the Tajik Language. V.2. –Dushanbe, Donish, 1979. –pp.3-79.*

Лексический состав говора и его развитие

Ключевые слова: *говор, лексика, грамматика, словообразование, группа языков, развитие, заимствование*

Автор статьи, анализируя лексический состав южных и юго-восточных говоров таджикского языка, определяет его связи с таджикским литературным языком и языками индоевропейских групп. Наряду с этим подвергает анализу становление и развитие лексики данных говоров. В процессе анализа основное внимание уделяется теоретическим факторам. Анализируется тот факт, что лексический состав (ЛС) таджикского языка, в том числе его говоров, сформировался в течение длительного исторического периода и неразрывно связан с историей таджикского народа. Все лексические изменения и преобразования связаны с определенными лингвистическими и экстралингвистическими причинами. Согласно принципам применяемой автором классификации, как словообразование, так и изменения значений слов являются результатом внутренних законов языка, в то время как заимствования, субъективные и объективные процессы относятся к внешним факторам. Исторические события, развитие науки и культуры, технический прогресс, существовавшие родственные связи между различными народностями - все это в совокупности оказало заметное влияние на лексическое развитие всех говоров, в том числе южного и юго-восточного говоров таджикского языка.

Южный и юго-восточный говоры сформировались наряду с литературным языком в течение длительных и разнообразных исторических процессов.

Lexical Structure of Vernaculars and their Development

Key words: *vernacular, vocabulary, grammar, word-building, group of languages, development, borrowing*

Analyzing the basic stock of words of southern and southern-eastern vernaculars of the Tajik language the author of the article defines its ties with the Tajik literary language and the languages of Indo-European groups. Alongside with it the author subject to analysis the formation and development of the vocabulary pertaining to the vernaculars in question. In the process of the analysis special attention is paid to theoretical factors. The author dwells especially on the fact that the basic stock of words (BSW) of the Tajik language, its vernaculars inclusive – formed during the long historic period being unseverably connected with the history of the Tajik nation. All lexical changes and transformations are associated with certain linguistic and extra-linguistic reasons. According to the principles of classification applied by the author, such ones as word-

building and changes of word meanings, are a result of inner laws of the language whereas borrowings, subjective and objective processes pertain to outward factors. Historic events, development of science and culture, technical progress, relationships between different nationalities – all this in its integrity exerted noticeable influence on lexical development of all vernaculars, southern and southern-eastern ones inclusive.

Southern and southern-eastern vernaculars formed alongside with the literary language during long various historic processes.

Роҷеъ ба муаллиф:

Хоркашев Сахидод, номзади илмҳои филология, мудири кафедраи забони тоҷикӣ Донишгоҳи давлатии педагогии Тоҷикистон ба номи Садрӣддин Айнӣ (Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе), e-mail: saxidod@list.ru

Сведение об авторе:

Хоркашев Сахидод, канд. филол. наук, заведующий кафедрой таджикского языка Таджикского государственного педагогического университета им. Садрӣддина Айнӣ. (Республика Таджикистан, г. Душанбе), e-mail: saxidod@list.ru

Information about the author:

Khorkashev Sakhidod, candidate of Philological Sciences, Associate Professor. Head of the Tajik language Chair under the Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini. (Tajikistan, Dushanbe), e-mail: saxidod@list.ru